

URBANA EKOLOGIJA I DRUŠTVENI UZROCI DEVASTIRANJA OKOLIŠA GRAĐENJEM

Boris MORSAN, Maja VAHČIĆ LUŠIĆ, Ivan MLADINA
Arhitektonski fakultet, Zagreb

UDK: 72.01:504
504.03(1-21):72
711.4:504

Pregledni rad

Primljeno: 19. 10. 2005.

Zaštita okoliša bez zaštite od upropaštavanja građenjem ne može se više smatrati zaštitom okoliša. Građenjem, iz kojeg je izbačen umjetnički proces, stvaraju se oštećenja, pa je građenje bez arhitekture postalo jedan od ozbiljnih faktora u devastaciji okoliša. Postalo je uobičajeno da se arhitekturom nazivaju dokumentacija, nacrti, djelatnost, postupci, propisi, uvjeti iz urbanističkih planova, građevne dozvole i zgrade u kojima nema arhitekture. Zaštita od devastiranja građenjem može se zasnivati jedino na stvaranju uvjeta za razvitak arhitekture visokih vrijednosti. Zadaća politike jest da zaštiti okoliš i stvori uvjete za stvaranje arhitekture visokih vrijednosti. Devastiranje građenjem društveni je i duhovni poremećaj, koji se tek kao posljedica ostvaruje u okolišu. Predmet urbane ekologije i disciplina iz koje se razvija urbana ekologija jest zaštita okoliša od devastiranja građenjem, kao i saniranje uzroka koji su zapravo društveni i duhovni poremećaji. U urbanoj ekologiji potrebno je razviti metode i evidentirati slučajeve oštećenja građenjem, stvoriti baze podataka, unositi ih u urbanističke planove u obliku obveznih priloga i razvijati planove saniranja. Urbana ekologija zasniva se i razvija na kritici arhitekture, jer je slučajeve potrebno obrazložiti temeljitim analizama. Uzroke poremećaja valja opisivati i pratiti kroz društvene mehanizme i strukture, kako bi se moglo pokrenuti saniranje.

Ključne riječi: urbana ekologija, devastiranje okoliša građenjem, ekologija, arhitektura, prostorno planiranje i urbanizam, degenerirana moderna arhitektura, socijalna patologija građenja

Boris Morsan, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Kačićeva 26, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: boris.morsan@arhitekt.hr

URBANA EKOLOGIJA I EKOLOGIJA

Kriza u arhitekturi našega vremena stvorila je potrebu za urbanom ekologijom. Riječ je o krizi koja je nastala masovnom izgradnjom. Arhitektura je, u toj suvremenoj krizi, potisnuta ili nestaje. A projektiranje, kojim se ne stvara arhitektura, prisvojilo je naziv arhitektura. Stvoren je birokratski sustav u kojem se za projekte, koji nisu arhitektura i kojima se devastira okoliš, rabe nazivi – arhitektura, arhitektonski projekt i postupci, poslovi i propisi za arhitekturu, uvjeti iz urbanističkih planova, građevne dozvole itd. Ujedno se projektanti koji ne stvaraju arhitekturu nazivaju arhitektima.

Kriza se jasno vidi u velikoj produkciji površno projektiranih zgrada i malobrojnim umjetničkim djelima. Nerazmjernost između arhitekture i toga građenja karakterističan je za posljednjih stotinjak godina. Nikada ranije nije se na takav način širilo građenje velikog broja, serija i volumena ružnih zgrada bez umjetničkih vrijednosti. Primitivne gradnje i gradnje bez arhitektonske vrijednosti bile su u prošlosti rijetke ili vezane uz siromaštvo. Danas se, za razliku od toga, i sa skupim materijalima i na skupim zemljištima grade slabo osmišljeni projekti.

Poremećeno građenje, iz kojeg je izbačen umjetnički proces, stvara poremećeno stanje u okolišu. Građenje bez arhitekture postalo je jedan od ozbiljnih faktora u upropaštavanju okoliša. Zato, kada danas govorimo o ekološkim problemima, moramo početi govoriti i o devastiranju okoliša građenjem.

Ekologija je opisana kao znanost o odnosima organizama i njihova okoliša. Da podsjetimo, ona studira odnose ljudskih grupa prema fizičkom i društvenom okolišu i štetne utjecaje moderne civilizacije na okoliš. Ovo potonje uključuje zaštitu, održavanje i čuvanje okoliša. Ta disciplina nazvana je i humanom ekologijom (*The American Heritage Dictionary of the English Language*, 2000.).

Riječ ekologija potječe iz grčkog jezika, gdje *oikos* znači kuća, a *logos* se ustalio za označavanje znanosti. Ekologija danas nije znanost o kućama, iako zahvaća i štetne utjecaje u kućama i oko kuća – bez razmatranja arhitekture. Stoga, ako želimo govoriti o utjecaju izgradnje i arhitekture na okoliš, valja upotrijebiti dodatnu oznaku za to područje.

Urbana ekologija ulazi u humanu ekologiju, a bavi se izgrađenim okolišem i još neizgrađenim prostorom. To uključuje održavanje, zaštitu i čuvanje izgrađenog i neizgrađenog okoliša od štetnih utjecaja koji su nastali ili mogu nastati građenjem. Ukratko, urbana ekologija jest ekologija arhitekture i građenja.

Urbanu ekologiju treba razlikovati od opće ekologije. Opća ekologija bavi se i gradovima. U gradovima i naseljima pri-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

sutni su svi ekološki problemi i utjecaji – na zrak, vodu, zemlju i organizme. Onečišćenja zemlje, zraka i vode već su ranije postali važan dio prostornoga planiranja i urbanizma.

Ali, kao što je rečeno, suvremena opća ekologija gradova, naselja i okoliša nije se još počela baviti oštećenjima koja nastaju građenjem. Nastala je zanimljiva situacija – oštećenja građenjem, koja su izravno povezana s urbanizmom i profesijom arhitekata, nisu našla mjesto u urbanizmu. Čak su, od svih štetnih utjecaja na okoliš, iz urbanističkih planova izostavljena jedino oštećenja nastala građenjem. U urbanističkim planovima nema nikakvih podataka ni sustavnih evidencija o oštećenjima građenjem, o izgradnji u kojoj je izostalo arhitektonsko rješenje ili je izgradnja nastala kao posljedica loše političke odluke. Zbog svega toga nema ni sustava planova za saniranje oštećenih mjesta i zona. Izgradnja se slabo kontrolira, prepuštena je improvizacijama, a vrijednost arhitekture slučajnostima.

MODERNA ARHITEKTURA I DEVASTIRANJE OKOLIŠA GRAĐENJEM

Loša arhitektura je novovjeki fenomen. Danas su vrijedna ostvarenja iznimke, a redovita je pojava masovno, nekontrolirano građenje loše arhitekture. Projektiranje u kojem se nekritički i bez razumijevanja oponašaju oblici nastali u modernoj arhitekturi jest svakodnevna, uobičajena, praksa. Posljedica je ponavljanje velikih serija jednakih ili sličnih oblika i stvaranje nesređenih mješavina. Švicarski arhitekt Rolf Keller to je nazvao kaosom i monotonijom (Keller, 1973.).

Moderni oblici vrlo su brzo postali obrasci koji se primjenjuju bez razumijevanja, razloga i načela razvijenih u evoluciji modernog oblikovanja. Umjetnički postupci modernih arhitekata jednostavno su zaboravljeni, a masovnu produkciju preuzeli su epigoni. Nastao je novi fenomen – degenerirana moderna arhitektura.

Degeneriranu modernu arhitekturu ne smijemo poistovjetiti s modernom arhitekturom. Radi se o različitim fenomenima koji traže različit pristup. Kritike u kojima se modernoj arhitekturi odriče vrijednost zbog degenerirane moderne previdjele su razliku i promašile smisao. To se posebno odnosi na kritiku moderne arhitekture u teoriji postmoderne (Jencks, 1977.; DeFusco, 1972.). Postoje, naravno, rubni slučajevi, slabija arhitektonska rješenja i uspješiji slučajevi masovne izgradnje ili gradnje samouka itd., u kojima se mogu naći arhitektonske vrijednosti. Ekstremi – moderna arhitektura na jednoj i degenerirana moderna na drugoj strani – jasno se razlikuju, a slučajevi između njih uvijek će biti zanimljivi za kritiku arhitekture.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

U suvremenoj izgradnji razvila se još jedna široko rasprostranjena pojava – oponašanje oblika iz narodne arhitekture i ranijih stilova. Ti se oblici nekritički miješaju s oblicima, materijalima i strukturama suvremenoga građenja. Miješanje motiva i fragmenata nastalo je kao reakcija na degeneriranu modernu da bi se stopilo s njom i postalo njezin svakodnevni izraz. Imitacije narodne arhitekture najviše su prisutne u izgradnji malih zgrada, koja je najbrojnija i kojima se oštećuju najveće površine.

PROPISI O OBLIKOVANJU UKIDAJU STVARALAČKI PROCES

Devastiranje okoliša sa imitacijama tradicionalne i moderne arhitekture i njihovim izmiješanim fragmentima redovito se zasniva na oblicima koji su propisani u urbanističkim planovima. Nespretna derivacije pučke arhitekture, betonirani lukovi obloženi kamenom, mediteranski pokrovi, alpski strmi krovovi, balustrade, vijenci i antički stupovi vješaju se kao kolaži i scenografski prikazi na suvremene skelete od armiranoga betona i strukture ravnih zidova s novim kupaonicama, kuhinjama i centralnim grijanjima. A konzolne ploče s balkonima na kojima gotovo nikad nikoga nema, stupovi i stubišta od armiranoga betona i druge tanke konstrukcije izlaze iz volumena kuća u spojevima i kombinacijama kakve nikad nije imala ni jedna narodna arhitektura, a ni arhitektura uopće. Povezivanje dijelova, kao teorijski problem, koji je Frank Lloyd Wright zvao kontinuitetom, tu redovito izostaje.¹

Zanimljive su dvije stvari. Prvo, zahtjevi da se oponašaju oblici, propisani u urbanističkim planovima, pravne su norme koje ukidaju mogućnost i slobodu umjetničkoga stvaranja. Time je stvorena cenzura i dovedeno u pitanje civilizacijsko dostignuće zajamčeno ustavima većine suvremenih država. Oblici koji su propisani unaprijed, prije stvaralačkoga procesa, sprečavaju da se stvaralački proces razvije i tako onemogućuju umjetničko stvaranje uopće.

Drugo, nikakvim propisivanjem oblika ne može se osigurati vrijednost arhitekture, niti je itko ikad propisivanjem uspio spriječiti devastiranje građenjem. Propisane imitacije nisu nikad dovele do reinterpretacije izvorne narodne arhitekture ili nekoga od visoko diferenciranih stilova iz povijesti umjetnosti (na primjer, antike ili renesanse na Sredozemlju). Rezultat je redovito diletantsko oponašanje u kojem nema ni znanja ni umjetničke vještine. Sve je prilagođeno radu površno školovanih ili neškolovanih projektanata – poluamatera ili investitora koji improviziraju na gradilištima.

Propisivanje oblika traje već desetljećima. Zaista je čudno što oni koji propisuju nisu cijelo vrijeme primijetili da kao rezultat propisivanja, umjesto tradicionalne arhitekture,

nastaje samo sentimentalno interpretirana degenerirana moderna arhitektura. Nastaju samo oštećenja okoliša građenjem.

Ako propisano oblikovanje promotrimo iz perspektive psiholoških obrazaca koji vladaju u društvu, vidimo da je posrijedi vrlo restriktivno, agresivno i nametljivo ponašanje. Usporedba sa srodnim fenomenima pokazuje da se takav isključivi tradicionalizam i nametnuto neznanje nalazi malo iznad stupnja pravila o ponašanju, odijevanju i zabranama umjetničkog izražavanja, kakve su uvodili izrazito represivni režimi. Razlika je jedino u činjenici što su sadašnji restriktivni propisi ograničeni na arhitekturu. Slične propise danas je teško zamisliti u glazbi, književnosti, filmu ili drugim likovnim umjetnostima. Te su umjetnosti danas slobodne, za razliku od arhitekture.

Degenerirana-moderna-propisana-arhitektura izbrisala je specifične razlike koje imaju narodne arhitekture pojedinih krajeva. Tako se, usprkos nastojanju da propisi održe lokalnu tradiciju, sve stopilo u građenje iste vrste kuća, s istim pogreškama u oblikovanju. I to je usprkos pretencioznim propisima preplavilo krajeve s potpuno različitom tradicijom. Na primjer, od juga do sjevera Hrvatske gradi se isti tip kuća s lukovima i balustradama od betona i konzolnim pločama na kojima su uski balkoni, iako je propisano da kuće moraju oponašati tradicionalnu arhitekturu koja je različita uz more, na brdima i u ravninama. I koja nigdje nema takve kombinacije oblika. U posljednje vrijeme uvode se u tu univerzalnu "tradicionalnu arhitekturu" i ograde od nehrđajućeg čelika.

Cijela ova situacija otvara pitanje – kako to da većina ljudi pristaje graditi ružne imitacije arhitekture i da je rasprostranjenost građenja, koje nije arhitektura, tako velika. Osim spomenute reakcije na degeneriranu modernu, odgovor vjerojatno treba potražiti i u tome što su imitirani oblici zapravo motivi koji otkrivaju duboku potrebu za kompenziranjem raznih nostalgичnih želja i romantičnih čežnji. Želje i čežnje izražavaju se motivima i zatim pretvaraju u izgrađene slike. Slike ostaju nesređene i nepovezane.

Jaka potreba za takvim prizorima potiskuje potrebu za umjetničkim sređivanjem. Izgrađene slike – lukovi obloženi kamenom, antički stupovi, kipovi lavova, patuljaka ili Venera na fontanama – postale su očito toliko važne da je prestalo biti važno kakvo je umjetničko rješenje takva prikaza. Ostaje jedino važno gledati bilo kakav prizor s Venerom ili lavom. U krajnjim situacijama želje se pretvaraju u erupcije nepovezanih slika u sirovom stanju.

Problem ove popularne izgradnje naravno ne leži u izboru motiva nego u nesređenom oblikovanju. U tome da je izostao napor da se od motiva stvori umjetničko rješenje. Mnogi arhitekti moderne pokazali su izvanredna umjetnička

rješenja zasnovana upravo na širokom repertoaru figurativnih motiva.

UZROCI DEVASTIRANJA OKOLIŠA GRAĐENJEM

Kao i svi problemi devastiranja okoliša, devastiranje građenjem nastalo je u kratkom vremenu i brzo se širi. Serije loše projektiranih zgrada okružuju, mijenjaju i ulaze u vrijedne ambijente nastale tijekom povijesti. Zone s povijesnim spomenicima i periferije gradova izložene su postupnom razaranju, pa postaju jednako bezlične. Upozorenja na ovaj problem suvremenog razvitka okoliša, prostornoga planiranja i ekologije pojavila su se relativno kasno (Keller, 1973.). Stvaranje oštećenja raširilo se tada već svijetom, a institucije zadužene za zaštitu okoliša, umjetničkih djela i prirode ustalile su praksu da ne reagiraju, umjesto da pruže zaštitu. Umjesto da političke institucije i službe formuliraju načela, planove, programe i mjere zaštite u zakonima, propisima i njihovim tumačenjima, sustavno se otvaraju nove mogućnosti za zaočilaženje i zlorabe postojećih, nedostatnih pravila (Morsan, B., Vahčić, Morsan, I., 2002.).

Zaštita okoliša od oštećivanja građenjem ulazi u problematiku arhitekture i urbanizma, ali je kroz arhitekturu i urbanizam povezana i s društvenim i duhovnim znanostima – pravom, sociologijom, političkim znanostima, psihologijom i, danas slabo razvijenom, socijalnom psihijatrijom. Uzroci devastiranja okoliša građenjem nalaze se daleko izvan arhitekture, urbanizma i kritike arhitekture. Urbana ekologija mora voditi računa o društvenim uzrocima upropaštavanja okoliša građenjem, jer oni pokazuju put u discipline, područja i teme s kojima je urbana ekologija interdisciplinarno povezana. U svim tim disciplinama otkrivaju se uzroci i utjecaji na devastiranje okoliša građenjem. Devastiranje okoliša građenjem jest društveni i duhovni poremećaj, koji se tek kao posljedica ostvaruje u građenju.

POLITIKA PROTIV ARHITEKTURE

Presudan utjecaj na današnje stanje u arhitekturi ima politika. Negativni utjecaji na arhitekturu našli su svoj izraz u politici, preko politike u kreiranju zakona i propisa i u djelovanju više i niže administracije. Viša administracija stvara zakone i propise, a niža ih tumači, provodi i zlorabotrebjava na štetu arhitekture i ujedno kulture i gospodarstva u svojim sredinama.

Funkcioniranje suvremenih birokratskih sustava i obrasci ponašanja u njima prikazao je Christopher Lasch u knjizi *Narcistička kultura* (Lasch, 1986.). Opisao je kako s rastom osobnih interesa pada interes za zajedničke ciljeve. Opisao je i po-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

našanje u borbama za osobni status u hijerarhijama suvremenih birokratskih sistema. Laschovi opisi objašnjavaju mnoge procese s kojima se može tumačiti i nastajanje štetnih utjecaja na arhitekturu i profesionalnu praksu arhitekata.

U većini zemalja u politici su stvarani zakoni i odnosi koji su sve više narušavali i otežavali praksu arhitekata. Gotovo nigdje nije stvorena politika koja bi omogućila razvoj arhitekture. A nigdje nije razvijena ni politika kojom se efikasno pokušalo zaustaviti devastiranje okoliša građenjem.

UTJECAJ POLITIKE I ADMINISTRACIJE NA ARHITEKTURU U HRVATSKOJ

Utjecaj politike i administracije na arhitekturu i stanje u okolišu i posljedice tog utjecaja mogu se analizirati ako se promatranje ograniči na pojedini društveni i pravni sustav. Svaka zemlja ili područje ima specifičan razvoj, važnije događaje i primjere koji se vide tek kad se napravi zasebna analiza izvora i poremećaja. Ali uza sve specifične razlike, posljedice u prostoru vrlo su slične (degenerirana moderna arhitektura, nekontrolirano izgrađene obale uz more itd.).

U ovom prikazu poslužiti ćemo se primjerima i promatrati djelovanje društvenoga sustava na arhitekturu u Hrvatskoj. Analize su napisane na temelju razvoja zakonodavne prakse do 2003. godine i opasne inercije koja se nastavila u djelovanju administracije.

U Hrvatskoj se učinci politike na arhitekturu dobro vide. Pola stoljeća vodila se politika protiv arhitekture. Na nju arhitekti nisu mogli utjecati. To se pokazalo kod donošenja Zakona o komori arhitekata. Donošenje Zakona sprečavano je, pa je stupio na snagu tri godine nakon što je napisan. Stvorena je zajednička komora arhitekata i svih inženjera u graditeljstvu, jer, kao što je neoprezno izjavio jedan dužnosnik – inženjeri građevinarstva moraju kontrolirati arhitekate. Rezultat te politike jest:

- Kao što smo već rekli, nezaustavljivo se širi devastiranje okoliša građenjem. Jedan od razloga leži u tome što je projektiranje arhitekture dopuštno i inženjerima koji nisu arhitekti.

- Stvaralački proces potisnut je i zamijenjen administrativnim – ne može se graditi bez administrativnoga procesa, ali se može graditi bez stvaralačkoga postupka.

- Ishođenje dozvola za gradnju traje godinama. Građevinska birokracija je skupa, neučinkovita, stvara štete u arhitekturi i u gospodarstvu, a nikada ne odgovara za svoje postupke.

- Zakoni i propisi omogućuju zlouporabe položaja zaposlenicima u birokraciji, razne vrste ucjena i stvaraju podlogu za korupciju.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

Zakonom o gradnji propisane su ovlasti inspekcije nad radom arhitekata, izvođača radova i investitora – kazne, zatvaranje gradilišta itd. (Zakon o gradnji, 2003.). Indikativno je, međutim, da u zemlji s visokim indeksom korupcije nema nikakve inspekcije koja bi kontrolirala rad administracije koja izdaje dozvole za gradnju. Rast administracije ne prate nikakvi propisi o odgovornosti. Zakoni su sve više dekreti o povlasticama administracije, a sve manje štite i razvijaju profesiju arhitekata.

Stav službenika visoke administracije prema arhitekturi dosegnuo je vrhunac i najjasniji izraz u članku Zakona, po kojemu je činovnik koji izdaje građevne dozvole smio kazniti arhitekta zbog nepravilno uvezanoga projekta.² Umjesto da se okoliš zaštititi od oštećenja, kontroliralo se uvezivanje projekata!

Jednak učinak na arhitekturu ima propis koji još vrijedi – po njemu izvedbeni projekt mora biti izrađen u skladu s glavnim.³ To praktički znači da je onemogućeno usavršavanje projekata i da se proces projektiranja jednostavno ukida u jednom trenutku. Promjene projekta uvijek su bile ključan dio svakoga projektiranja. Propis djeluje kao da je napisan za nešto drugo, a ne za arhitekturu ili profesije inženjera. Kad je administrativni postupak zauzeo mjesto stvaralačkoga postupka, promjene projekta postale su administrativni problem. Promjene su u projektiranju prirodne, a u administrativnom, linearnom procesu, gdje postaju smetnja, neprirodne. Zato ih je administracija propisom zabranila.

- Rezultat politike jesu zakoni, propisi i tumačenja koji u administrativnom procesu nameću nepotreban rad i iracionalne postupke tijekom ishoda dozvola i izradbe projekata.

Hiperprodukcija nekritički smišljenih, nelogičnih i nepotrebnih propisa povećava nepotrebne poslove i prisiljava na nerazborito ponašanje grupe ljudi i dijelova društvenoga sustava. O tome ćemo više reći kasnije.

- Ugovaranje projekata pretvoreno je u strogo propisan, ritualni, postupak, u kojem se mora provesti natječaj u kojem izbor arhitekta ovisi o cijeni projektiranja, a ne o arhitektonskom rješenju i sposobnosti arhitekta.

Za arhitekturu su uvedena pravila koja vrijede za trgovinu, kao da je arhitektura trgovačka djelatnost. Za usporedbu, za usluge liječnika ili odvjetnika nitko ne raspisuje natječaj i ne skuplja ponude s cijenama. Investitori koji, u pozitivnom nastojanju, žele dobiti kvalitetnu arhitekturu pa izaberu arhitekta, moraju provesti natječaj u kojemu se arhitekti natječu što nižom cijenom. U nekim slučajevima moraju se natjecati i brojem kompjutora i zaposlenih, stanjem na računu i drugim podacima o kojima arhitektura nikad nije ovisila. Investitor mora paziti da mu se ne nametne arhitekt koji neće ispuniti

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

njegova očekivanja. Da se to izbjegne, arhitekti su prisiljeni pomagati jedni drugima tako da nekoliko kolega uskoči u pomoć i na natječaju ponudi višu cijenu.

• Arhitektura je jedina profesija za koju je, osim ovlasti Komore, uveden niz dodatnih podovlasti:

1. Za projektiranje na spomenicima kulture ovlasti izdaju zaposlenici Ministarstva kulture. Takav zakon postoji samo u Hrvatskoj.

2. Za elaborate zaštite od požara ovlasti izdaje Ministarstvo unutrašnjih poslova.

3. Kućne instalacije vodovoda i kanalizacije arhitekti mogu projektirati samo ako su ujedno upisani u Imenik inženjera građevinarstva, premda samo arhitekti mogu riješiti dizajn i sve detalje tih instalacija. Tako se za premještanje umivaonika u projektu adaptacije arhitektonskom projektu mora dodati projekt koji je svrstan u građevinske projekte.

4. Ministarstvo prosvjete stvorilo je listu arhitekata koji smiju projektirati škole.

5. Isto je napravilo i Ministarstvo zdravstva.

6. Za rad u urbanizmu arhitekt mora biti zaposlen u posebno ovlaštenom birou, koji osim arhitekta ima zaposlena još dva stručnjaka drugih struka. Uglavnom su to inženjeri građevinarstva zbog cesta, vodoopskrbe itd. Tako suradnici koji nisu arhitekti postaju neka vrsta urbanista bez obrazovanja u arhitekturi, prostornom planiranju, teoriji i povijesti urbanizma. Nikad nije objašnjeno zašto stručnjaci drugih profesija moraju biti zaposleni u istom birou.

Propis o broju zaposlenih navodno je donesen zbog kvalitete urbanističkih planova. On, međutim, nameće zaključak da kvaliteta urbanističkih planova ovisi o broju zaposlenih.

U svakom slučaju, izlaz iz krize u arhitekturi zahtijeva promjenu politike prema arhitekturi. Promjena će morati slijediti temeljno načelo: zaštita okoliša mora se i može zasnivati na stvaranju uvjeta za razvitak arhitekture visokih vrijednosti. Nema drugoga puta u zaštiti okoliša. Ovakav je stav formuliran na Stručnom skupu o stanju prostornog planiranja i arhitekture 2003. godine, koji su održali Ministarstvo prostornog uređenja i zaštite okoliša te Razred arhitekata Hrvatske komore arhitekata i inženjera u graditeljstvu. Zaključci skupa ostali su neobjavljeni (Zaključci, 2003.).

STVARALAČKI PROCES ZAMIJENJEN JE ADMINISTRATIVNIM POSTUPKOM

463

Ovaj problem traži dodatno tumačenje. Građenje proživljava duboku krizu, u kojoj se na razne načine iz gradnje isključuje projektiranje arhitekture. Radi se o sustavnom izostavljanju i zamjeni arhitekture nekom vrstom poslovanja ad-

ministratora koji izrađuje dokumentaciju, a stvaralački proces nestaje da bi ga zamijenio administrativni.

Ljudi koji obavljaju te poslove, kao da su upravni činovnici, nazivaju se i dalje arhitekti. Ali umjesto stvarnoga projektiranja, rade samo poslove koji su potrebni za ishođenje suglasnosti i dozvola za gradnju. Projekti, za koje se ustalio naziv tehnička dokumentacija, sastoje se od izjava, imenovanja projektanata, isprava, popisa zakona i pravilnika, tehničkih podataka i nacrti, koji najčešće ne sadrže nikakvo umjetničko rješenje.

Izjave projektanata da su poštivali propise, isprave i imenovanja u kojima investitori projektante imenuju projektantima ispisuju se u strogo propisanoj formi. Projekti se vraćaju na ispravljavanje zbog drugačije napisane riječi ili rečenice u nekom od tih ritualnih iskaza.

U projekte se iz nekog čudnog razloga na mnogo listova moraju kopirati popisi zakona i pravilnika. Smisao toga nabrajanja, na koje se troši vrijeme, energija i materijal, nije nikad otkriven jer ga jednostavno nema. Zakoni i pravilnici moraju vrijediti bez obzira na to je li ih tko popisao u svakom projektu.

Propisano je i mjesto na kojem se moraju potpisati projektanti, crte kakvima se moraju označiti presjeci i niz nevažnih sitnica, o kojima vrijednost arhitekture nikad nije ovisila (Pravilnik, 2005.). U jednom slučaju odbijena je građevna dozvola jer polovica dimnjaka u tlocrtu nije bila označena crnom bojom. U drugom je arhitekt, nastavnik, morao zahtjevu za građevnu dozvolu priložiti dopuštenje dekana fakulteta da smije projektirati itd.

Pedantno provjeravanje nevažnih formalnosti, između ostalog, služi da se investitori odvedu inženjerima ili arhitektima u čijim projektima činovnici neće tražiti pogreške jer su s njima uspostavili nelegalne veze. O pojedincima u administraciji počelo je ovisiti tko će dobiti dozvolu za gradnju, a tko će gubiti investitore zbog odugovlačenja postupka.

Ta situacija otvorila je mogućnosti da ljudi bez kvalifikacija i školovanja projektiraju, da legalno, polulegalno ili ilegalno igraju ulogu projektanata i da čak istodobno rade na izdavanju dozvola za građenje. Vidljiv rezultat jest upropaštenost okoliša građenjem.

Spomenut ćemo ovdje slučaj koji je na jednom savjetovanju izložio arhitekt Utz Purr iz Beča (Savjetovanje, 2004.). Nakon što je projektirao nekoliko bazena u Donjoj Austriji, odbijena mu je građevna dozvola za bazen u Beču zbog drugačijih propisa. U diskusiji se razgovaralo o tome da očito jedan od pravilnika mora biti bolji i da nije logično da je ista stvar regulirana na dva načina. Umjesto da se cijeli sustav koji donosi propise alarmira – da se usporede pravila, pojedno-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

stavni sustav i tako smanji hiperreguliranje – mijenjao se projekt, koji je bio dobar, ali za pravila u drugom gradu.

Osim arhitekata, i administracija troši dragocjeno vrijeme i novac na pedantnu kontrolu pisanih stranica koje nikako ne utječu na arhitekturu. Čudno je što se u Hrvatskoj uporno izbjegava sustav u kojem bi svi podaci za građevnu dozvolu bili uređeni jednim formularom uz nekoliko potpisa.

URBANA EKOLOGIJA I KRITIKA ARHITEKTURE

U prethodnom tekstu opisali smo stanje u arhitekturi i okolišu i govorili o izvorima poremećaja. Urbana ekologija nastaje kao odgovor na to stanje. Prva i temeljna zadaća urbane ekologije jest zaustaviti dalje širenje oštećenja okoliša. Da bi se to postiglo, valja razlučiti arhitekturu od onoga što arhitektura nije. Urbana ekologija zasniva se na kritici arhitekture. Razlučivanje je kritički postupak koji treba provesti egzaktno i s jasnim tumačenjima, jer postoji opasnost od konfliktnih situacija.

Ako želimo razlučiti arhitekturu od projekata koji nisu arhitektura i ako to primijenimo na zaštitu okoliša, otvaramo pitanje koliko je kritika, zasnovana na estetici, egzaktna disciplina i kakve su uopće mogućnosti da odvojimo umjetnost od onoga što umjetnost nije. To pitanje ulazi u filozofiju umjetnosti, a tumačenje zahtijeva zasebnu raspravu koja prelazi okvir ovoga članka. Za našu je temu dovoljno podsjetiti na nekoliko osnovnih stvari.

Prvo, kritičko ocjenjivanje neizostavni je dio svakoga stvaralačkog postupka. Slikovito rečeno, svaka crta na papiru otvara estetska pitanja i vrednovanje. Ni jedno umjetničko djelo nije nastalo izvan takva procesa.

Drugo, ono što se u stvaranju umjetnosti javlja tek kao naslućivanje, asocijacije, emocionalna stanja, podsvjesne reakcije itd., odražava se na razumijevanje i tumačenje. S razumijevanjem i tumačenjem počinje kritičko promišljanje.

Treće, sva razumijevanja i tumačenja umjetničkih fenomena i doživljaja tvore sustav – estetika je sustav. Na to je upozorio Northrop Frye u knjizi *Anatomy of Criticism* (Frye, 1957.). Estetika kao sustav znanja i iskustava i kritika kao metoda nisu ono što zovemo ukus. Ukus su različiti neposredni doživljaji o kojima se ne može raspravljati. Wright je napisao da je ukus redovito stvar neznanja.⁴ Estetika, međutim, počinje ondje gdje prestaje ukus. Estetika i kritika počivaju na razumijevanju i tumačenju naslućivanja i dojmova što ih ostavlja umjetničko djelo.

Četvrto, svaka se profesija zasniva na apstraktnom znanju ili teoriji (Pađen, 1998.; Abbott, 1988.). U arhitekturi je to kompleks pitanja razvijenih u teoriji arhitekture, kritici i es-

tetici. Sve zajedno vezano je uz filozofiju umjetnosti i povijest umjetnosti. Bez toga apstraktnog znanja – teorije, kritike i estetike – nemoguće je govoriti o arhitekturi i uopće odrediti što je to arhitektura.

Za urbanu ekologiju važno je pitanje: koliko je danas kritika arhitekture razvijena i može li taj sustav i metoda dati pouzdane procjene kad pokušamo odvojiti arhitekturu koju valja graditi od onoga što nije arhitektura, dakle što ne treba graditi zbog čuvanja okoliša.

Odgovor se uvijek veže uz konkretno djelo ili skup sličnih primjera. Treba početi od toga da se u kritičkim analizama mogu točno opisati pogreške u arhitekturi i nedostaci projekta. Za ilustraciju možemo se podsjetiti na pogrešku u projektiranju koja se redovito nalazi na loše projektiranim malim kućama. Spomenuli smo je kad smo govorili o balkonima na armiranobetonskim konzolnim pločama koje izlaze iz zidanih volumena. Dovoljno je pogledati stare i nove dijelove sela pa da se vidi kako se arhitektura na novim kućama gubi. U tradicionalnoj arhitekturi tanke plohe nisu nikad virile iz volumena u tako neusklađenim odnosima. U tim novim zgradama poremećen je odnos tankih oblika, koji su dinamični, i masivnih, koji su statični. Oblici su stavljeni jedni na druge, ali nisu povezani kompozicijom.

Opisani problem zna svaki arhitekt i redovito ga rješava. Kad projekte ne rade arhitekti i kad se to ponavlja u 99% slučajeva,⁵ nastaje devastacija okoliša građenjem koja je pred nama. Takva praksa mogla bi se zaustaviti vrlo brzo kad bi svi projekti prolazili stručnu reviziju – slično kao što se revidiraju statički računi i toplinske izolacije.

Zanimljivo je da se danas revidiraju milimetri izolacija i željeznih šipki u betonu i niz nevažnih formalnih izjava, a da izvan kontrole ostaje arhitektura – opća zamisao, smisao i vrijednost projekata. Upropaštavanje okoliša građenjem nastaje uz beskrajno pedantnu administraciju i minucioznu kontrolu nevažnih pojedinosti.

Revizije arhitekture, o kojima govorimo, zapravo su ista vrsta stručne kontrole kakvu prolaze izabrani projekti na arhitektonskim natjecajima. Naravno, bez uspoređivanja više projekata. Revizije arhitekture trebale bi ubuduće zamijeniti administrativne, neprofesionalne, kontrole, u kojima se kontroliraju nevažne stvari, u kojima službenici nisu kadri procjenjivati arhitekturu (sreća što ne smiju) i čiji je kadar velikim dijelom sastavljen od ljudi koji nemaju nikakve kvalifikacije koje se tiču arhitekture: tehničari, inženjeri građevinarstva i pravnici bez znanja teorije arhitekture (Zakon o gradnji, 2003.).

Za revizije arhitekture važno je da svaki arhitekt može zatražiti reviziju od bilo kojeg revidenta. Na taj način može se izbjeći opasnost od osporavanja različitih pristupa ili stilskih

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

orijentacija ili stvaranja privilegiranih arhitekata na nekom području.

Drugi filter koji valja organizirati zbog devastiranja okoliša jest mjesto gradskog arhitekta i s njim povezanoga savjeta za arhitekturu, urbanizam i okoliš. Te su institucije važne zbog javnoga djelovanja i obavještanja javnosti, rješavanja konfliktnih situacija, dugoročnih planova i rada na planovima saniranja naslijeđenih oštećenja.

URBANA EKOLOGIJA I URBANISTIČKI PLANOVI

Rekli smo da danas u prostornim i urbanističkim planovima nema nikakvih podataka ni sustavnih evidencija o devastiranju građenjem. Posljedica je da nema ni planova za saniranje oštećenih mjesta. Da bi se oštećenja građenjem mogla unijeti u urbanističke planove, treba ih opisati i obrazložiti u kritičkim analizama i ustanoviti u čemu su pogreške i na koji su način učinjene. To vrijedi za zone u planovima višeg rada i za pojedine zgrade u detaljnim planovima.

Na temelju takvih analiza mogu se odrediti mjesta za koja treba napraviti planove saniranja. Tada se mogu početi razmatrati mogućnosti rekonstruiranja i popravljavanja zona i zgrada. Sami planovi saniranja ulaze u projektiranje arhitekture, raspisivanje arhitektonskih natječaja itd. (Morsan, B., Vahčić, Morsan, I., 2002.)

U urbanoj ekologiji treba računati s onim što se redovito događa u ekologiji. Negativne pojave u okolišu doživljavaju svi koji se koriste okolišem, osim počinitelja devastacije. Počinitelji nastoje nijekati štete, umanjiti njihovo značenje ili ih opravdavaju na ove i one načine. Zbog toga će ubuduće odluke o posebnim režimima zaštite ili građenja trebati donositi tijela na koja nemaju utjecaj oni koji su počinili oštećenja u okolišu.

SANIRANJE OŠTEĆENJA U OKOLIŠU

Poseban su problem velike devastirane zone oko gradova i atraktivne turističke zone. Često su pune kuća izgrađenih bez građevnih dozvola. Za takve zone, bez tragova urbanističkoga planiranja i arhitektonskoga promišljanja, pogodan je naziv rezervati, jer je njihovo širenje potrebno ograničiti strogo određenim granicama.

Saniranje unutar granica rezervata težak je problem zbog toga što ovisi o gospodarskim prilikama i promjenama stava, svijesti o stanju okoliša i raspoloženja stanovnika. Cilj urbane ekologije svakako je što prije dovesti stanovnike i vlasnike do odluke da se zone rekonstruiraju i saniraju. Pritom se mora računati i s otporom promjenama, pogotovo u generacijama koje su kuće i izgradile. Može se pretpostaviti da će potrebu

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

za promjenama osjetiti tek buduće generacije. Na rekonstrukciju cijelih zona upozorio je arhitekt Mladen Ivanko i pritom je spomenuo iz povijesti urbanizma poznate rekonstrukcije Rima za pape Siksta V. i Pariza u vrijeme G. E. Haussmanna.

Jedna od metoda kojom bi se stanovnici mogli potaknuti na promjene može biti da se unutar granica zone dopusti građenje bez ikakvih ograničenja, osim možda ograničenja visina izgradnje. Uz to treba razvijati svijest o devastiranom okolišu. Tek kad nekoordinirano građenje počne ugrožavati i smetati stanovnike, može se očekivati da će se pojaviti potreba za promjenama i rekonstruiranjem. Bilo kakva intervencija, djelomično popravljjanje, uobičajeni birokratski postupak ili legaliziranje postojećega stanja može samo produžiti stanje nereda u takvim zonama. Promjene, kada je moguće, trebale bi biti projektirane tako da stanovnicima donesu gospodarsku korist, veće i kvalitetnije zgrade itd.

SOCIJALNA PATOLOGIJA GRAĐENJA

Zaustavljanje i saniranje devastacije okoliša građenjem predstavljaju problematiku kojom se bavi arhitektura. Uvjeti za stvaranje arhitekture visokih vrijednosti ulaze u društvenu problematiku i politiku. Vidjeli smo da su društveni uzroci poremećaja i poremećaji različiti u svakom društvu. Opisali smo situaciju u Hrvatskoj, između ostalog, jer se na tom primjeru vidi dokle i kako politika može razgraditi pravni sustav i funkcioniranje arhitekture kao profesije. U kojoj mjeri nelogična i kontraproduktivna rješenja mogu opteretiti praksu nelogičnim i iracionalnim postupcima. I do koje se mjere u tim propisima i postupcima može izgubiti arhitektura i zaštita okoliša.

Svako društvo i kolektiv razvija svijest i osjećaje o vrijednostima ambijenta. Iz toga se formira cilj: stvaranje novih i čuvanje starih vrijednosti u okolišu. Devastirani okoliš pokazuje kako se društvo izgubilo na putu do toga cilja. Umjesto da stvara vrijednosti, ono ih razara. Kolektiv pritom zapravo radi suprotno svojim željama.

Nesređeni, nepripremljeni društveni odnosi, materijalni interesi ili druge okolnosti mogu članove društva dovesti u situacije u kojima je poremećeno djelovanje, u kojima nema jasnih postupaka koji vode do arhitekture, u kojima se pojedincu nameću kompromisi i odstupanja od ideala. Često su, na primjer, investitori ucijenjeni. Da bi dobili građevnu dozvolu, moraju pristati da im projekt radi projektant kojega mu nametne osoba koja izdaje te dozvole.

Problem društva leži u tome da se, uslijed poremećenih funkcija, suvisle težnje većine ljudi pretvaraju u nesuvisle

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

postupke i rezultat koji nitko nije htio. Ljudi zamišljaju jedno, zatim te zamisli gube i stvaraju nešto što nitko nije namjeravao stvoriti.

Sažeta slika pokazuje, na jednoj strani, ozbiljan problem zaštite okoliša. Na drugoj, administrativni i politički aparat koji ne poduzima ništa da riješi problem i nasuprot tome proizvodi disfunkcije, poremećaje i na kraju patološke procese. Činovnici koji arhitekta mogu kazniti za nepravilno uvezivanje ili ne dopuštaju promjene projekata, ne mogu biti kažnjeni ako zloupotrijebe položaj pa propise rabe kao izlike za uskraćivanje dozvola. Viša administracija stavlja nižoj na raspolaganje neograničene mogućnosti i potpunu slobodu djelovanja na štetu arhitekata. Niži činovnici znaju da imaju zaštitu viših i da mogu arhitekta, koji im se ne pokoravaju, otezanjem isključiti iz projektiranja. Investitore kojima se žuri mogu usmjeriti prema sebi ili "svojim" inženjerima građevinarstva ili arhitektima. Iz takvih situacija nastaju i veze u kojima neki arhitekti stavljaju svoje službene potpise na projekte koje rade sami činovnici i zauzvrat postaju poznati kao oni preko kojih se bez otezanja dobivaju dozvole.

Usporedba stanja u društvu sa stanjem u okolišu i primjeri na koje nailazimo otkrivaju nam zanimljivu građu. Ta je građa u svakom društvenom sustavu drugačija, ali nigdje nije opisana ni sistematizirana. Nameće se usporedba s davnim zajednicama u kojima je bilo bolesti koje nitko nije opisao, zabilježio učinke lijekova i pokušaje liječenja. Pred nama je zadaća da razvijemo metode bilježenja u kojima ćemo poremećaje slijediti kroz slojeve, od njihova izvora – od oštećenja okoliša, preko zakona i propisa, kroz politički sustav do uzroka u interesima grupa i pojedinaca koji potiču patološke procese. Poremećaj u okolišu uvijek ima iza sebe i poremećaje u pravnom sustavu, a oni su opet samo simptomi dublje skrivenih društvenih i političkih uzroka.

Kad se na razini zajednice analizira ponašanje koje dovede do poremećaja u prostoru i u profesionalnom ponašanju, vidi se izrazita sličnost s poremećenim ponašanjem osoba koje je opisano u kliničkim slikama u individualnoj psihologiji i psihijatriji (Morsan, 1994.). Društvo koje okoliš razara građenjem ponaša se kao bolesnik koji je izgubio smisao svojih akcija pa ih ne može koordinirati niti usmjeriti niz svojih operacija. S gubitkom smisla postupci postaju nepovezani i proturječni. Plan i cilj pretvaraju se u suvišne, nepotrebne radnje i na kraju u neuspjeh. Ponašanje zajednice, kad izgubi logički ustroj i ne uspije zadržati cilj, postaje konfuzno i puno nepovezanih, proturječnih poteza. Liječenje stanja u arhitekturi i okolišu morat će započeti rekonstruiranjem smisla u svim slojevima kroz koje se poremećaj pokazuje. Liječenje takvih disfunkcija u ponašanju ne može se zasnivati

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

samo na pravnim metodama, na političkim akcijama ili na kritici i projektiranju sanacija u arhitekturi.

Na problem smisla u psihologiji upozorio je Viktor Frankl (Frankl, 1981.). Pokazao je da su duševni poremećaji kod pojedinaca povezani s gubitkom smisla. U terapiji se rekonstruirao smisao. Ono što je Viktor Frankl učinio u individualnoj psihologiji trebat će razviti za socijalne disfunkcije u arhitekturi i društvenom aparatu koji parazitira na arhitektonskoj praksi.

IZVORI POREMEĆAJA

Izvori poremećaja koji nisu prepoznati mogu biti potencijalna opasnost za stvaranje novih poremećaja. To se dobro vidi kad slijedimo niz propisa napisanih u istoj instituciji, od iste grupe autora i u suradnji s istom grupom zainteresiranih savjetnika. Ozakonjeno iracionalno pravilo o kaznama za pogrešno uvezivanje bilo je tako upadljivo da je uklonjeno iz novije verzije zakona. Nakon toga, u istoj instituciji, na istom mjestu na kojemu je napisana odredba o uvezivanju i odredba po kojoj se u razradbi ne smije mijenjati projekt, napisani su novi jednako neracionalni propisi. Dopusšteno je da se izvor poremećaja razvija.

U novijoj verziji Zakona o gradnji propisano je da se za svaku gradnju mora izraditi građevinski projekt, a arhitektonski se treba raditi prema potrebi. Potreba nije ničim određena, pa su arhitektura i, preko nje, zaštita okoliša prepustene slobodnim procjenama i zapravo su stavljene izvan zakona. Propisano je i da ovlaštene arhitekti svake četiri godine moraju ponovno polagati stručne ispite. A stručni ispiti svedeni su na poznavanje propisa. Ove su odredbe ukinute u pozitivnoj promjeni politike (Zakon, 2003.).

Ideja o ponavljanju stručnih ispita ponovno je kasnije nametnuta tako da je unesena u *Pravilnik o stručnom ispitu te upotpunjavanju i usavršavanju znanja osoba koje obavljaju poslove graditeljstva* (Pravilnik, 2005.).⁶ Ponovno polaganje stručnih ispita preimenovano je u stalno stručno obrazovanje u obliku koji nikad nije postojao ni u jednoj Komori arhitekata.

Apsurdnost cijele situacije vidi se iz činjenice da stručni ispiti i stručno usavršavanje, kada se svedu na poznavanje propisa, ni izdaleka ne predstavljaju struku. Struku arhitekata čine teorija i praksa. To je za zapadni kulturni krug rečeno već prije otprilike dvije tisuće godina, kada je Vitruvije napisao svoje djelo o arhitekturi.⁷ Poznavanje propisa nije teorija arhitekture, kao što, na primjer, ni projektne zadaci nisu teorija arhitekture.⁸

Ukratko, tehnička regulativa s propisima ne ulazi u značajke koje arhitekturu čine profesijom. Kada bi svi propisi odjednom prestali vrijediti, arhitektura ne bi prestala posto-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

jati. Nastavila bi se razvijati. Arhitekti bi inteligentnim rješenjima svladavali sve probleme kao do sada, kroz cijelu povijest. Rampe za invalide projektirale bi se i dalje za invalide, a ne zbog propisa, i u zgrade bi se ugrađivali kvalitetni dijelovi koje proizvodi industrija. Nasuprot tome, gubitkom teorije izgubio bi se pojam o arhitekturi i svaka mogućnost njezina raspoznavanja i stvaranja. To je toliko očito da je čudo kako su propisi mogli dobiti pridjev – nečega stručnog.

Za razliku od struka ili profesija, zanimanja nemaju teorije i ne zasnivaju se na apstraktnom znanju. Činovnici koji izdaju građevne dozvole bave se arhitekturom kao zanimanjem. Njihov posao ne uključuje ni teorijski ni praktični rad, već samo rad s propisima. Oni koji propise tretiraju kao struku, a primjenu propisa kao stručni rad, pokušavaju arhitekturi oduzeti vrijednost profesije – napraviti od nje zanimanje.

Stručni su ispiti u Hrvatskoj prestali biti stručni kada je iz njih nestala teorija i praksa. To se dogodilo kada je iz njih izostavljena izradba projekata i kada su svedeni na poznavanje propisa. Stručni ispiti i stalno stručno obrazovanje imali bi pravo na naziv *stručni* kada bi se, umjesto s propisima, ponovno počeli baviti projektima i teorijom. U najmanju ruku, propisi se u teoriji mogu pojaviti tek kao aktualni teorijski problem – u kritici pravnoga sustava koji dovodi sve češće u pitanje stručnu praksu.

Ispiti iz poznavanja propisa nisu zapravo nikad imali smisla, jer propisi moraju vrijediti bez obzira na bilo kakve ispite. Neselektivno učenje svih propisa je, osim toga, nepotreban posao. Kad arhitekt projektira, ne treba znati sve zakone i propise, nego samo one koji vrijede za njegov zadatak. I potpuno je nevažno je li položio ispit iz nekoga propisa ili ga preuzima s interneta.

NEVJEROJATNA DISPROPORCIJA

Od arhitekata društvo očekuje arhitekturu i zaštitu okoliša, a autori propisa polaganje ispita o propisima. Na jednoj strani vidimo neriješene probleme: danas u Hrvatskoj, na službenoj razini, ne postoji ni jedna ideja, akcija, rješenje, zakon, pravilo ili program protiv devastacije građenjem. Autori propisa nisu do sada pokazali nikakvu odgovornost prema zaštiti okoliša, poslu za koji su zaduženi po nazivu službe u kojoj rade.

Na drugoj strani razvija se čudesan sustav nepotrebnih poslova. Autori *Pravilnika o stručnim ispitima i usavršavanju znanja* prisvojili su sebi ulogu i pravo da će davati suglasnosti na programe usavršavanja, određivati bodove, način provjere znanja, provedbu programa i promjene u njima, ukidati suglasnosti, izdavati rješenja o ispravljanju nepravilnosti, kon-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

trolirati da usavršavanje sadrži najmanje dvadeset posto (nestručnog) sadržaja kao što su propisi itd.⁹ Postavlja se ključno pitanje: čemu služe sva ta odobrenja kad se obrazovanje arhitekata jednostavno može obaviti tako da ga ne odobravaju službenici – čija bi briga, uostalom, trebala biti zaštita okoliša. Dodajmo tome da ni jedna komora na svijetu ne traži suglasnost za obrazovanje.

Stručno se ne moraju usavršavati "državni službenici koji rade na poslovima izrade, nadzora primjene ili provedbe građevno – tehničke regulative".¹⁰ Ova odredba otvara uvid u konfuznu situaciju: arhitekti, koji rade stručne poslove, opterećeni su obrazovanjem koje nije stručno jer nije ni teorija ni praksa. A oni koji ne rade kao profesionalci, čiji je posao činovničko zanimanje, oslobođeni su obrazovanja iz nestručnoga područja u kojem rade i u kojem bi se, po prirodi svojega posla, morali obrazovati. Oslobođeni su, iako bi jedino oni trebali poznavati sve propise.

Službenici koji su propisali odobrenja izmislili su sebi nov posao s kojeg kontroliraju sustav usavršavanja i izdaju novu vrstu odobrenja. Time su ujedno sakrili da ne rade na zaštiti okoliša, da ne rade posao koji bi trebali obavljati kao svoju osnovnu zadaću. Sakrili su, zapravo, da su pobjegli od odgovornosti za okoliš – iz situacije koju bi morali riješiti, ali ne znaju – u neku vrstu vlastite fikcije. Otvorili su za sebe nov, potpuno nepotreban, posao u kojem su si namijenili glavnu ulogu i mogu vladati bez ozbiljne odgovornosti. U psihološkom smislu, radi se o bijegu od stvarnosti, koju ne žele vidjeti, u zamišljen svijet, u igranje uloga administratora i upravljača te strogih pravila. Strogim pravilima rješavaju se nepotrebne i nevažne stvari i posao koji nitko na svijetu ne radi. Odgovora na pitanje zašto bi netko u nekakvoj državnoj službi uopće trebao izdavati odobrenja za sadržaj stručnog usavršavanja – jednostavno nema.

Sakrili su ujedno da se namjeravaju baviti poslom za koji zapravo nisu kvalificirani. Programiranje obrazovanja arhitekata mogu raditi visokokvalificirani autoriteti za arhitekturu, koji poznaju probleme prakse, a nikako osobe koje nisu arhitekti ili se nisu dokazale u arhitekturi. Stalno profesionalno obrazovanje po svojoj prirodi mora imati razinu poslijediplomskog obrazovanja.

U opisanom slučaju došao je do izražaja zanimljiv socijalno-psihološki fenomen. Zadovoljavanje individualnih potreba, želja i ambicija dovelo je do ponašanja koje se propisima širi na sve ljude svih profesija u graditeljstvu. Svi koji su kvalificirani za rad u profesijama žrtve su toga ponašanja i nemaju mogućnosti da izbjegnu neracionalno ponašanje, smanje broj izvanstručnih pravila i ukinu smetnje nametnute

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

profesionalnoj praksi. Oni koji pišu propise i redovito odbijaju sugestije i savjete. Arhitektura i zaštita okoliša regulira se bez arhitekata.

Društvu je propisima nametnuta fikcija koja je prestala biti problem individualne i prerasla je u problem socijalne psihijatrije. Nepotrebna administracija raste tako da za svaki mogući postupak kreira novo odobrenje i novo pravo za sebe. To, naravno, povećava suvišne poslove s radom, radnim vremenom, radnim mjestima i troškovima.

I, na kraju, da ponovimo: danas u Hrvatskoj, na službenoj razini, ne postoji ni jedna ideja, akcija, rješenje, zakon, pravilo ili program protiv devastacije građenjem. S druge strane, sva ograničenja i propisane mjere usmjerene su protiv razvitka arhitekture visokih vrijednosti. Zbog svega ovoga treba upropaštavanje građenjem promatrati kao specifičnu socijalnu patologiju. Raste broj izvanstručnih pravila i smetnji nametnutih profesionalnoj praksi. Jasan indikator mentalnoga zdravlja društva bit će vrijeme potrebno da se isprave opisani propisi.

Do sada razvijenim metodama i politikom problemi se ne mogu riješiti. Patološki procesi zahtijevaju nov pristup i metode liječenja, koje danas još nemamo.

BILJEŠKE

¹ Wright, F. L. (1954.), *The Natural House*, 47-52.

² *Zakon o gradnji*, 1999., čl. 107 (1) 4.

³ *Zakon o gradnji*, 2003., čl. 72 (1), čl. 180.

⁴ Wright, F. L. (1963.), *The Future of Architecture*, str. 224.

⁵ Vidi: Morsan, B., Begović, V., Filep, S.: Razaranje okoliša građenjem i pravni sustav, *Društvena istraživanja* br. 6, 2002., 910 i Prikaz godišnje izložbe realizacija udruženja hrvatskih arhitekata, *Čovjek i prostor*, 2000.

⁶ Zanimljiva je pojedinost da u Pravilniku ni jedna stručna tema ili područje nije propisano kao obvezni sadržaj stručnog usavršavanja. Jedino je izričito propisano da bi najmanje 20% usavršavanja trebala biti nastava iz tehničke regulative.

⁷ Vitruvius, M. P. (1990.), *Deset knjiga o arhitekturi*, str. 18.

⁸ Isto vrijedi i za podatke, zabilježena iskustva (često vezana uz propise) i primjere, kakvi su, na primjer, skupljeni u knjizi arhitekta Neuferta. Ta korisna građa, kao i propisi i projektni zadaci, nije teorija, ali postaje predmet kojim se teorija bavi tek u stvaralačkom procesu ili u kritičkom ispitivanju. Zato bi učenje podataka koji se rabe u projektiranju, iz Neufertove knjige, bilo jednako besmisleno kao učenje propisa.

⁹ *Pravilnik o stručnom ispitu* itd., 2005., čl. 33-44.

¹⁰ Isto, čl. 33.

LITERATURA

- Abbott, A. (1988.), *The System of Professions*, Chicago: The University of Chicago Press.
- De Fusco, R. (1972.), *Architektur als Massenmedium*, Güterloch: Betelsmann.
- Frankl, V. (1981.), *Nečujni vapaj za smislom*, Zagreb: Naprijed.
- Frye, N. (1957.), *Anatomy of Criticism*, Princeton, New Jersey: Princeton Univ. Press.
- Jencks, Ch. (1977.), *The Language of Modern Architecture*, New York: Rizzoli International Publications, Inc.
- Keller, R. (1973.), *Bauen als Umweltzerstörung*, Zürich: Artemis.
- Lasch, Ch. (1986.), *Narcistička kultura*, Zagreb: Naprijed.
- Morsan, B. (1994.), Kako liječiti arhitekturu – prinos analizi sociopatologije građenja, *Prostor*, 2 (3-4): 269-283.
- Morsan, B., Begović, V., Filep, S. (2002.), Razaranje okoliša građenjem i pravni sustav, *Društvena istraživanja*, 11 (6): 909-927.
- Morsan, B., Vahčić, M., Morsan, I. (2002.), *Ugrožavanje kulture građenja zlouporabom informacijske tehnologije*, Međunarodni simpozij, 11. dani Frane Petrića, Cres, 23.-25. 9. 2002., Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, zbornik: 365-377.
- Paden, I. (1998.), Aristokracija i ustavna država: od plemstva i klera do pravosuđa i profesija, *Politička misao*, 35 (3): 95-112.
- Pravilnik o stručnom ispitu te upotpunjavanju i usavršavanju znanja osoba koje obavljaju poslove graditeljstva (2005.), NN br. 82/05.
- Savjetovanje Razreda arhitekata (2004.), Utz Purr: Sustav dobivanja građevinskih dozvola u Austriji, Zagreb, 17. lipnja 2004.
- The American Heritage Dictionary of the English Language*, 2000.
- Vitruvius, M. P. (1990.) *Deset knjiga o arhitekturi*, Sarajevo: Svjetlost.
- Wright, F. L. (1954.), *The Natural House*, New York: Mentor.
- Wright, F. L. (1963.), *The Future of Architecture*, New York: Mentor.
- Zakon o gradnji*, 24. listopada 2003.
- Zakon o gradnji* (1999.), *Narodne Novine* 52/1999.
- Zaključci stručnog skupa o stanju prostornog planiranja i arhitekture (2003.), Zavod za prostorno uređene Ministarstva prostornog uređenja i zaštite okoliša i Razred arhitekata hrvatske komore arhitekata i inženjera u graditeljstvu, Zagreb, 8. i 9. svibnja 2003.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

Urban Ecology and Social Causes of Environmental Devastation through Building

Boris MORŠAN, Maja VAHČIĆ LUŠIĆ, Ivan MLADINA
Faculty of Architecture, Zagreb

Environmental protection that does not include protection from building pollution can no longer be considered as environmental protection. Building, deprived of the creative artistic process, causes damage thus making building without architecture one of the serious factors in environmental pollution. It has become customary to call the following architecture: documentation, blueprints, actions, procedures, regulations, urban planning conditions, building permits and buildings – where there is no architecture. Protection from devastation through building can be based only on creating conditions for the development of high-value architecture. There is no other way. The task of politics is to protect the environment and provide conditions for creating an architecture of high values. Architectural devastation is originally a social and spiritual disorder, whose consequences are then realised in the environment. The subject of urban ecology and other disciplines it is developing with, is the protection of the environment from architectural devastation as well as removal of causes leading to it which are none other than social and spiritual disorders. In urban ecology it is necessary to develop methods and register cases of devastation through building, create data bases, include them in urban plans in the form of annexes and develop salvage programmes. Urban ecology is based and developed on the criticism of architecture because cases have to be interpreted in thorough analyses. The causes of these disorders have to be described and monitored through social mechanisms and structures in order to repair the damage.

Key words: urban ecology, environmental devastation through building, ecology, architecture, spatial and urban planning, degenerate modern architecture, social pathology of building

Stadtökologie und gesellschaftliche Ursachen für die Lebensraumzerstörung durch Verbauung

Boris MORŠAN, Maja VAHČIĆ LUŠIĆ, Ivan MLADINA
Fakultät für Architektur, Zagreb

Umweltschutz ohne Schutz vor Verbauung kann nicht mehr als zulänglicher Umweltschutz betrachtet werden. Bautätigkeit ohne integrierten künstlerischen Schaffensprozess lässt Schäden entstehen und ist daher zu einem ernstesten Faktor in der Lebensraumzerstörung geworden. Es hat sich

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 3 (89),
STR. 455-476

MORŠAN, B., VAHČIĆ
LUŠIĆ, M., MLADINA, I.:
URBANA EKOLOGIJA...

eingebürgert, Baupläne, technische Verfahren, Bauvorschriften, städtebauliche Auflagen, Baugenehmigungen und künstlerisch wertlose Gebäude als Architektur zu bezeichnen. Schutz vor Lebensraumzerstörung durch Verbauung ist nur dann gewährleistet, wenn Voraussetzungen für die Entwicklung einer hochwertigen Architektur geschaffen werden. Einen anderen Weg gibt es nicht. Es ist die Aufgabe der Politik, dieses Ziel zu verwirklichen. Die Lebensraumzerstörung durch Verbauung geht auf pathologische Prozesse in der Gesellschaft und der geistigen Verfassung ihrer Mitglieder zurück. Die Stadtökologie mit der ihr zugrunde liegenden Disziplin hat die Aufgabe, den menschlichen Lebensraum vor Verbauung zu schützen wie auch die Ursachen zu sanieren, bei denen es sich im Grunde um gesellschaftliche und geistige Störungen handelt. Die Stadtökologie bedarf eigener Methoden und muss Fälle von Landschaftsverbauung evidentieren, Datenbanken anlegen, die Angaben in Form von Beilagen in städtebauliche Dokumente einbringen und Sanierungspläne erarbeiten. Die Stadtökologie entsteht und entwickelt sich aufgrund von architektonischer Kritik, da sämtliche Fälle durch umfangreiche Analysen dokumentiert werden müssen. Die Ursachen von Landschaftsverbauung müssen beschrieben und anhand involvierter gesellschaftlicher Mechanismen und Strukturen mitverfolgt werden, um so eine Sanierung einzuleiten.

Schlüsselwörter: Stadtökologie, Lebensraumzerstörung durch Verbauung, Umweltschutz, Architektur, Raumplanung und Urbanismus, degenerierte moderne Architektur, Soziopathologie des Bauens